

BAKOS-KOVÁCS KITTI*

A szabadkereskedelem és a fogyasztóvédelem kölsönhatása a jog szemszögéből**

*„A tudomány, ha nem fakaszt szeretetet, fogyatékos.”
(Henri-Frédéric Amiel)*

I. Célkitűzés

Jelen tanulmány célja annak vizsgálata, hogy a szabadkereskedelem mögött álló gazdasági mozgatórugókból kiindulva a fogyasztóvédelmi előírások szabályozási struktúráján át következtetéseket vonjon le a szabadkereskedelem és a fogyasztóvédelmi jog kölcsönhatására, összefüggéseire, valamint a jogi szabályozás e területen jelentkező szerepére, indoklására és a gazdasági folyamatokba történő beavatkozás szükségességére, továbbá mértékére. A piaci integrációs formák közül e tekintetben az Európai Unió normaanyagát, valamint a hazai fogyasztóvédelmi előírásokat kívánjuk segítségül hívni és érvelésünk alátámasztására példaként felhozni.

II. A szabadkereskedelem és a jog kapcsolata

A globalizáció alapját a szabad versenyen alapuló piac jelenti.¹ A szabadkereskedelem gazdasági indoka az, hogy az egyes országok más-más anyagi erőforrásokkal és termelési kapacitásokkal rendelkeznek, melynek következtében ezen erőforrások optimális kihasználása érdekében a rendelkezésre álló javaknál megtermelt többlet-terméket más fogadó ál-

* PhD., egyetemi adjunktus, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete

** A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

¹ SZENTES TAMÁS: *Globalizáció, kölcsönös függőségek a világgazdaságban*. In: Blahó András (szerk.): *Világgazdaságtan*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007. 31. p.

lamba célszerű exportálni/importálni. Az államok között a termelési kapacitások hatékony megosztása hozzájárul a specializációhoz, így az adott állam elsődlegesen arra a termékre vagy szolgáltatásra tud szakosodni, amelyet a leghatékonyabban tud előállítani.²

A külkereskedelmi kapcsolatok intenzitása, valamint az áruk és szolgáltatások akadálymentes áramlására irányuló igény függ az adott állam nagyságától és területi elhelyezkedésétől is. Minél kisebb egy állam, annál inkább intenzív nemzetközi gazdasági kapcsolatok kiépítésére van utalva, illetve hatványozottabban kerül előtérbe a külső korlátok lebontása a szabadkereskedelem előtt. A nemzetközi gazdasági kapcsolatok terén nem csupán a globális szinten zajló egységesítési folyamatok a meghatározóak, hanem az alacsonyabb szintű területi alapú szerveződések is segítik a termékek és szolgáltatások szabad áramlását regionális együttműködési formák keretében.

A termékek határon átnyúló kereskedelme akkor válthatja ki azokat az országok közötti árumozgásból és munkamegosztásból fakadó előnyöket, ha *a termékek áramlása gazdasági és jogi szempontból rugalmasan és akadálymentesen zajlik*.

A fenti gazdaságtani indokok a jogi szabályozással szemben az alábbi követelményeket támasztják:

A termelési tényezők, illetve azok eredményeinek nemzetközi áramlása tartós viszonyt teremt az államok között. A globális piac és ebből fakadóan a szabadkereskedelem alakulása abban a gazdaságtani megközelítésben gyökerezik, hogy az államok gazdasága egymással kölcsönhatásban alakul, egymástól kölcsönösen függenek, nem elválaszthatóak. Az állami jogalkotás a kölcsönös függőség alól nem tudja magát kivonni, saját gazdaságpolitikai érdekeinek, a külső környezet változó tényezőinek alakulásától függően mérlegel a piacra nyitás vagy éppen saját gazdaságának, illetve annak egy részének zárása mellett.³

A versenyképesség megőrzése érdekében az Európai Unióban zajló jogegységesítési folyamatok a globális világ gazdaság változó jelenségeivel szemben az államok közös fellépését és védekezését indukálják. Az integrációs fellépés reagál arra, hogy a szabadkereskedelem keretei között megvalósuló piacgazdaságban az államok egymás nélkül nem élhetnek, amely kölcsönös alkalmazkodásra és fejlődésre ösztönöz a térségben, nem csupán gazdasági szempontból, hanem a gazdasági igényeket kielégítő és ahhoz igazodó jogi szabályozással szemben is.⁴ Ezen kölcsönhatás keretei között tehát az állam szuverenitásából fakadóan végső soron kötelező erővel bíró jogi eszközök meghozatala révén dönt a *más államokkal történő kereskedelmi együttműködés mellett*, vagy éppen saját hazai termelőinek és fogyasztónak igényeit szem előtt tartva *határoz védelmi korlátok alkalmazásáról*, amely utóbbiba a fogyasztók védelmét szolgáló jogalkotási politika és intézményrendszer kialakítása és fenntartása is beletartozik. A jövőbeni fejlődés lehetőségeit az államok közötti együttműködés, beleértve a nemzetközi külkereskedelmi kapcsolatokat is, hordozza magában.

² TOMKA BÉLA: *Gazdasági növekedés, fogyasztás és életminőség*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2011. 208. p.

³ BENCZES ISTVÁN – CSÁKI GYÖRGY – SZENTES TAMÁS: *Nemzetközi gazdaságtan*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009. 59. p.; A szabadkereskedelem és a protekcionizmus gazdaságtani elméleti alapjaira vonatkozóan lásd: BENCZES – CSÁKI – SZENTES 2009, 160–164. pp.

⁴ SZENTES 2007, 32. p.; A nemzetgazdaságok és államok világ gazdasághoz történő alkalmazkodási képességére is irányadó: SZENTES TAMÁS: *Transznacionális, illetve multinacionális társaságok a világ gazdaságában*. In: Blahó András (szerk.): *Világ gazdaságtan*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007. 114. p.

A jog a globális kereskedelmi rendszer azon alapkövének tekinthető, amely a kereskedelmi folyamatokhoz igazodva teremti meg első körben az adott államon belül érvényesülő jogi kereteket, másodsorban pedig nemzetközi szinten hangolja össze az államok együttműködését. Ugyanakkor a jog végső eszköz, amellyel a gazdasági folyamatokba csak szükséges és arányos mértékben kell, illetve lehet beavatkozni. További distinkció a szabályozás részletezettsége és tárgyköre tekintetében tehető, beleértve a jogi szabályozó norma jogforrási hierarchiában elfoglalt helyét is.

Az elmúlt évtizedekben gyökeresen megváltoztak a gazdálkodás és termelés feltételei, valamint a fogyasztás lehetőségei. Az egyes nemzetgazdaságok fejlődése és kereskedelme globális feltételeknek rendelődik alá; a gazdaság rövid távú működési mechanizmusai az egyes környezeti tényezők és fogyasztási igények, keresleti és kínálati viszonyok megváltozása következtében módosulhatnak, azonban a gazdaság működésének is vannak olyan törvényszerűségei, amelyek állandó jelleggel hatnak és érvényesülnek az *egyensúlyi állapot fenntartása* érdekében. A jog eszközrendszere a kibillent gazdasági egyensúly helyreállítását akként tudja szolgálni, hogy egyrészt átmenetileg, illetve gyors jogalkotási tevékenység és jogi szabályozó norma révén ad lehetőséget az akut helyzet kezelésére, szabályozására. Ez egyfelől megköveteli a rugalmasságot, amely jelenti a megváltozott környezeti és gazdasági tényezőkhez történő, a körülmények által behatárolt mértékben a leghamarabbi alkalmazkodás képességét mind a jogalkotási eljárás menetét (ide értve az érintett ágazatra vonatkozó jogi előírások struktúráját, a szabályozás szintjeit), mind pedig a bírói jogfejlesztés lehetőségét tekintve. A jog, különös tekintettel a magánjog, ugyanakkor eszköz arra is, hogy a gazdaság hosszú távú, valamint állandó egyensúlyi változásaihoz igazodva szabja meg azokat a kereteket, amelyek *kiszámítható biztonságot* jelentenek a gazdasági szereplők közötti jogviszonyokban akkor is, ha a gazdasági környezet hirtelen megváltozik.⁵

A jogi szabályozásnak a lehető legkisebb mértékben kell korlátot állítania az áruk szabad mozgása elé, amelyet mindig valamilyen *védendő érdek* támaszt alá.⁶ Ez esetben a jogi szabályozás a szabadkereskedelem gátjaként jelentkezik.⁷ A szabadkereskedelemmel szemben érvényesülő állami kontroll, valamint ehhez kapcsolódóan az államok szuverenitásában gyökerező jogalkotási monopólium csak a globális világgazdasági folyamatok fényében, illetve azzal kölcsönhatásban értelmezhető. A világgazdasági folyamatok hatása valamennyi államban érződik, ebből fakadóan az adott országon kívüli gazdasági események determinálják azokat az állami eszközöket, beleértve a jogi szabályozó normákat, amelyek a megváltozott gazdasági környezethez történő alkalmazkodás következtében szükségyszerűen változtatásra szorulnak. Ezen *kölcsönös függőség* következtében a szabadkereskedelem gátjaként érvényesülő nemzeti jogalkotási folyamatok és kereskedelempolitika fő csapásvonala szükségyszerűen meghatározott, hiszen csak ezen követelmények szem előtt tartása mellett és a világgazdasági folyamatok kereteihez igazodva van (marad) az államnak mozgástere protekcionista eszközeinek a kialakítására. Ezen determináltság nem az állami szuverenitás jogi eredetű korlátozásából fakad, hanem az

⁵ KONDOROSI FERENC – VISEGRÁDY ANTAL: *A jog társadalmi küldetése az európai integráció és globalizáció korában*. Budapest, 2012. 13. p.

⁶ FAZEKAS JUDIT: *Fogyasztóvédelmi jog*. Complex, Budapest, 2007. 62. p.

⁷ BENCZES – CSÁKI – SZENTES 2009, 162. p.

államok egymás mellett éléséből és a gazdasági folyamatokból eredő egymáshoz való kölcsönös függőségükből ered.

Figyelemmel kell lenni a jogi szabályozó normák *territoriális jellegére*, amely kérdéskör nem függetleníthető az állam saját határain belül érvényesülő – gazdaságpolitikai célokat is szolgáló – jogalkotási monopóliumától. A kereskedelempolitika az állami beavatkozás azon területe és leképeződése, amely az áruk és szolgáltatások belföldi és külföldi forgalmával kapcsolatos eszköz és intézményrendszer kialakítását jelenti. Ez esetben az állami beavatkozás mértéke és szükségszerűsége *a mérlegelés tárgya*.⁸ Az államot a kereskedelempolitikai kérdések meghatározásánál több tényező vezetheti, amely körülményeket a kormányzat jogalkotási tevékenysége során mérlegeli és érvényre juttatja külső gazdasági környezethez való alkalmazkodása, saját versenyképességének növelése és fenntartása, belső piacának és a hazai termelőknek, fogyasztóknak védelme érdekében.

Az integrációs folyamatok *mélysége* (mikrointegrációs vagy transznacionális kapcsolatok) kihat a jogi szabályozás nemzetközi, regionális vagy nemzeti szintjére.⁹ A végesen rendelkezésre álló erőforrásokból fakadóan kialakult optimális termelés-elosztás a határon átnyúló kereskedelem generátora. Az áruk szabad áramlása tekintetében ezen aspektusból vizsgálni kell az államok közötti együttműködés jogi kereteit; a nemzeti szabályozáson kívül az Európai Unió normarendszerének elemzése, valamint a vonatkozó nemzetközi egyezmények és szabadkereskedelmi megállapodások jellegének és jogi kötőerejének meghatározó aspektusai képezik azokat az alapokat, amelyek szerint különbség tehető az egyes államok közötti szabad áruforgalom alakulását tekintve. A kapcsolat abban a relációban is kimutatható, hogy a nemzetközi szabályozás térnyerésével csökken a kormányzati politika tényleges jogalkotási hatásköre, amelyből fakadóan az állam szuverenitása és döntéshozatali lehetősége redukálódik.

III. Fogyasztóvédelmi aspektusok a szabadkereskedelemben

A szabadkereskedelem fő mozgatórugói mögött, de ugyanakkor annak gátjaként is kell értékelni a fogyasztók védelmét. A piaci folyamatokat a fogyasztás szerkezeti változásai, a fogyasztás szintjének és volumenének emelkedése, illetve csökkenése, valamint a termékek minőségi követelményei és paraméterei indukálják, határozzák meg. A fogyasztás kommercializációja következtében a kisiparos termelés és a piac struktúrája fokozatosan alakult át a családi kiskereskedelmi vállalkozásokon keresztül nagyberuházásokká, tömegtermeléssé, valamint vezetett el a határon átnyúló kereskedelmi folyamatok globalizációjához a fogyasztók szintjén is. Ezen átrendeződési folyamatot és szerkezetváltozást az információs technológiák elterjedése is segítette.

A szabadkereskedelem gazdaságtani szempontból *fogyasztócentrikus*, hiszen végső soron azt a célt tűzi ki, hogy a fogyasztók szükségleteiket az általuk legelőnyösebbnek ítélt módon és forrásból elégíthessék ki. Előnye, hogy a fogyasztók számára bővül a termékválasztási lehetőség, az erőforrások optimalizálása következtében csökkennek az árak, vala-

⁸ BENCZES – CSÁKI – SZENTES 2009, 165. p.

⁹ PALÁNKAI TIBOR: *Az Európai integráció gazdaságtana*. Aula Kiadó, 2004. 298–299. pp.; FAZEKAS 2007, 66. p.

mint a technikai fejlődés következtében jobb és biztonságos áru előállítására ösztönöz. A gazdasági indikátorok között másik irányból a fogyasztók igényei visszahatnak a piac alakulására, serkentik a gazdasági verseny és az adott ágazati szektor, valamint termékinálat mennyiségi és minőségi változóinak alakulását, formálják a keresleti viszonyokat, illetve generátorai a technológiai fejlesztésnek és egyes termékfejlesztési folyamatoknak.¹⁰

A gazdasági versenyben a fogyasztók különböző *döntési helyzetekkel konfrontálódnak*, amelyek között nagyobb kockázattal járó mérlegelési alternatívaként jelenik meg az, ha a fogyasztó igényét határon átnyúló beszerzésből kívánja kielégíteni. A nagyobb kockázattal járó döntési helyzetek feloldása *körültekintőbb és racionális mérlegelést, szélesebb körű információgyűjtést és -feldolgozást igényel, amelyek meghozatalához megfelelő idő, tapasztalat, személyi attitűdök, érzelmi és indulati tényezők, illetve az ajánlatok, valamint az előnyök és hátrányok alapos, széleskörű átgondolása szükséges*.¹¹

A fogyasztó döntési folyamata a fentiekből fakadóan a *felmerült szükséglet felismeréséből ered* (amelyet adott esetben a szabadkereskedelmi viszonyok keretei között kíván határon átnyúló jelleggel kielégíteni). Az információgyűjtést követően (a jog ezt a fázist a tájékoztatásra vonatkozó szabályokkal védi) érvényesül a szerződéses szabadság elve a szerződő partner és a termék kiválasztása tárgyában.¹² A fogyasztóvédelmi jog egyes részterületeinek szabályozási területe reagál a fogyasztó gazdaságtani szempontú döntési mechanizmusának törvényszerűségeire; ilyennek tekinthető például a termék működését érintő funkcionális kockázat, amelyhez a hibás teljesítés szabályai csatornázódnak be, a fizikai kockázattal szemben a termék balesetveszélyes jellegének kiküszöbölését a termékbiztonsági követelmények garantálják, míg a pénzügyi kockázat tekintetében a tőke- és befektetési piacra vonatkozó speciális fogyasztóvédelmi rendelkezések jelentenek védelmet.¹³

A szabadkereskedelem előtt álló korlátok lebontása – akár jogi eszközök révén – a fenti kockázati faktor mérséklését szolgálja. A szabadkereskedelem aspektusai és a külkereskedelmi kapcsolatok a fogyasztói szükségletek kiegyenlítéséhez ellenkező relációban akként is hozzájárulhatnak, hogy a végterméket a fogyasztó hazai piacán szerzi be, azonban annak származási helye más állam.

A *piacnyitás* következtében a fogyasztók számára gazdasági előnyök akként jelentkeznek, hogy a termékek elérhetősége és a szolgáltatások igénybevétele alacsonyabb árakon és jobb minőség elérése révén realizálható, amelynek következménye egyebekben a megfelelőségbiztosítási rendszerek kiépítése, valamint az erre vonatkozó jogi környezet regionális vagy nemzetközi szintre történő emelkedése. A piacok liberalizációja végső soron a fogyasztói igények minél hatékonyabb kielégítését célozza; a fogyasztók megelégedése generátora a piaci versenynek és a technikai fejlődésnek.

A nemzetközi munkamegosztáson kívül a szolgáltatási szektor fejlődése révén nem csupán az áruk szabad mozgása jelenik meg a szabadkereskedelem keretei között, hanem az adott államban nyújtott minden olyan *szolgáltatás*, amelynek eredményét más állam

¹⁰ BENCZES – CSÁKI – SZENTES 2009, 18–19. pp.

¹¹ BAUER ANDRÁS – BERÁCS JÓZSEF – KENESEI ZSÓFIA: *Marketing alapismeretek*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2014, 56., 69. pp.; ZAVODNYIK JÓZSEF: *A reklám. A reklám fogyasztói döntésekre gyakorolt hatása*. In: Zavodnyik József (szerk.): *A reklámjog nagy kézikönyve*. Budapest, Complex, 2009, 47–50. pp.; FAZEKAS 2007, 63. p.

¹² AGÁRDI IRMA: *Kereskedelmi marketing és menedzsment*. Akadémiai Kiadó, 2010, 103–106. pp.

¹³ AGÁRDI 2010, 101. p.

állampolgárai élvezhetik vagy vehetik igénybe. A szolgáltatások nyújtása tekintetében specialitásként értékelhető egyrészt azok territorialis jellege, hiszen az adott állam vagy az érintett területi egység egyedi sajátosságaihoz és területi jellegzetességeihez kötődnek szemben a fogyasztási javak szabad áramlásával, amelyet az érintett kereskedelmi kapcsolat (ebből fakadóan jogviszony) tárgytól függően a szolgáltatást igénybe vevő székhelyén vagy legalábbis az általa meghatározott helyen kell teljesíteni. A szolgáltatások nyújtása és fogyasztása területileg és időben egybeesik, azaz az „előállítás” a fogyasztói igények kielégítésével azonos időben és helyen történik, illetve a fogyasztók maguk is alakítói és közreműködői lehetnek a jogviszony teljesítésének.¹⁴

A *tőke szabad mozgása* következtében a tőkebefektetések és a pénzügyi szektor által kínált szolgáltatások is jelentős részét képezik a határon átnyúló gazdasági folyamatoknak.

A technológiai fejlődés következtében a kereskedelmi kapcsolatok nemzetközivé válása felgyorsult, amely – többek között – az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások és az elektronikus kereskedelmi kapcsolatok tömegessé válásában ölt testet.¹⁵

A gazdasági kapcsolatok további generátora a fogyasztáshoz kapcsolódó jogviszonyok hibás teljesítéséből eredő, illetve ahhoz kapcsolódó utólagos javítási, karbantartási, szervizelési és alkatrész-ellátási kötelezettség.

Ugyanakkor azonban a vállalkozás és a fogyasztó közötti *egyenlőtlen kapcsolat* következtében szükségessé válik a fogyasztó, mint gyengébb fél jogi eszközökkel és kötelező előírásokkal történő védelme és körülbástyázása.¹⁶ Ezen kétirányú relációból fakadóan nem mellőzhető a szabadkereskedelem és a fogyasztóvédelmi jog kapcsolódási pontjainak feltárása, amelyet jogi szempontból a fogyasztóvédelmi jog vegyes jogági jellege is differenciál; ez nem csupán a közjogi, hanem a kapcsolódó magánjogi előírások jogi jellegének a feltárását is szükségessé teszi. Bár a fogyasztóvédelem csak kiegészítheti és nem pótolhatja a piaci mechanizmusokat (beleértve a határon átnyúló gazdasági kapcsolatokat is), valamint a gazdasági versenyt, azonban a tömegtermelés elterjedése, a standardizáció és specializáció, illetve a fogyasztó és a vállalkozás közötti aszimmetrikus helyzet ellensúlyozása, továbbá a gazdasági verseny tisztaságának fenntartása *megköveteli a kötelező jogi előírásokkal történő beavatkozás szükségességét*.

A globális piacgazdaságban a fogyasztóvédelmi rendelkezések gyökere az amerikai fogyasztói társadalom kialakulásában és térnyerésében keresendő. A fogyasztók védelmét determináló rendelkezések és politikai irányvonal a világ gazdaság legnagyobb termelési és fogyasztási kapacitásait tekintve nem függetleníthető egyrészt az amerikai és a kínai gazdaság összefonódásától, amely a két ország között a termelési-fogyasztási, valamint a befektetési célú szolgáltatások kölcsönös, egymást kiegészítő jellegéből ered.¹⁷ Ebben a relációban az Európai Unió jogalkotási aktusaiban megjelenő és testet öltő fogyasztóvédelmi tárgyú rendelkezések (függetlenül attól, hogy rendeleti vagy irányelvi

¹⁴ A szolgáltatások gazdaságtani jellemzőire vonatkozóan lásd: BAUER – BERÁCS – KENESEI 2014, 192–195. pp.; KACSIREK LÁSZLÓ: *Nemzetközi szolgáltatáskereskedelem*. In: Blahó András (szerk.): Világ gazdaságtan. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007. 201–207. pp.

¹⁵ Lásd erre vonatkozóan: KONDRICZ PÉTER – TÍMÁR ANDRÁS: *Az elektronikus kereskedelem jogi kérdései*. KJK-Kerszöv., Budapest, 2000. 143–146. pp.

¹⁶ FAZEKAS 2007, 62. p.

¹⁷ BOZSIK NORBERT: *Nemzetközi gazdaságtan I. – Nemzetközi kereskedelem és versenyképesség*. Saldo Kiadó, Budapest, 2011. 15. p.

szinten jelennek-e meg) nem csupán a belső piac megteremtésének és a határok nélküli térség kialakításának eszközei, hanem *egységesen védik* a belső piacot, valamint a tagállamok fogyasztóit *közös védőernyőt képezve* az Európai Unió valamennyi tagállama fölé a globális világgazdasági folyamatokkal, valamint azok változásaival szemben.

A globális világgazdaság másik tengelyeként jelenik meg az amerikai befektetések együttműködése az európai vállalatokkal és fogyasztókkal; az amerikai jelenlét *élezte a versenyt* az európai piacokon, *ami alkalmazkodásra kényszerített*.¹⁸ Az európai regionális integráció dinamikus kölcsönhatásban és kölcsönös függőségben fejlődik és alakul a globális világgazdasági folyamatokkal, amely tendenciák mindazon jogi szabályozó normákra is kihatnak, amelyek a gazdasági versenyt, illetve ezen belül a fogyasztók védelmét érintik.

Sajátos gazdasági és jogi átstrukturálódásként értékelhető a közép- és kelet-európai országok gazdaságának *liberalizációja*. Ezen gazdaságok a piacok nyitását nagy gyorsasággal és radikális intézkedésekkel valósították meg, amelyet az állami berendezkedés és szervezetrendszer szintjén, valamint a magánszféra jogviszonyai tekintetében (beleértve a fogyasztók védelmét) a jogi szabályozó eszközöknek kellett lekövetni és támogatni. A *radikális nyitás* rövid távon a termelőket és a fogyasztókat kedvezőtlenül érintette, ugyanakkor hozzájárult a gazdasági és külkapcsolatok gyors, sikeres és hatékony átstrukturálásához és új versenykörnyezet kialakításához.¹⁹

IV. A fogyasztóvédelmi jog és a szabadkereskedelem kapcsolata

Gazdaságtani szempontból a fogyasztói magatartás a termékek és szolgáltatások megszerzésére, illetve ezek használatára vonatkozó tevékenységek összessége a fogyasztói elégedettség elérése érdekében.²⁰ A szabadkereskedelem célja ezzel összefüggésben a fogyasztási javak szabad áramlása, amely magánjogi szempontból a jogviszony tárgyaként dologban vagy szolgáltatásban manifesztálódik, közjogi szempontból az adott ágazatra vonatkozó jogszabályi előírásokban foglalt fogalom-meghatározások között áruként, termékként vagy szolgáltatásként szerepel.

A termékek és javak nemzetközi áramlásához az azt kiszolgáló és kiegészítő szolgáltatások piaca (például szállítás, biztosítás) is társul, amelyek tekintetében az adott ágazatra érvényesülő speciális, a fogyasztók védelmét garantáló jogi előírásokat is alkalmazni kell. Jogi (és ezen belül fogyasztóvédelmi szempontból értékelve) a nemzetközi kapcsolatok viszonylatában szektorális területként értékelhető a személyszállítás lebonyolításának, az energiaszektor integrációjának, valamint a tőkebefektetések liberalizációjának normatív keretrendszere, amelyek azonos szempontok szerinti szabályozásáról nemzetközi egyezmények, illetve az Európai Unión belül ágazati struktúra alapján, rendeleti vagy irányelvi szintű jogszabályok gondoskodnak.²¹

¹⁸ PALÁNKAI 2004, 301. p.

¹⁹ PALÁNKAI 2004, 370–373. pp.

²⁰ BAUER – BERÁCS – KENESEI 2014, 51. p.

²¹ Vö. PALÁNKAI 2004, 120., 302. pp.

A fogyasztó, mint gyengébb fél védelme minden olyan árukapcsolatban vagy szolgáltatás nyújtására irányuló gazdasági- és jogviszonyban megjelenik,²² amelynek célja közvetve (akár disztribútor beékelődésével; lásd termékbiztonsági szabályok érvényesülése a teljes gyártási-forgalmazási-értékesítési láncolatban) vagy közvetlenül *a termék fogyasztó részére történő értékesítése vagy szolgáltatás nyújtása*. Határon átnyúló kereskedelem esetén a védelmi szempontok kiegészülnek *a nyelvi korlátokból fakadó nehézségekkel*, valamint hatékony *jogvédelmi és igényérvényesítési mechanizmusok* megteremtése is megalapozza a jogi eszközökkel történő beavatkozás szükségességét.

A határon átnyúló kereskedelmi kapcsolatok esetén a fogyasztóvédelmi jog rendelkezéseinek létjogosultsága nem csupán a fogyasztók igényeire, a fogyasztó és a vállalkozás közötti aszimmetrikus helyzetének kiegyensúlyozására, valamint biztonságának védelmére vezethető vissza, hanem szem előtt tartásuk abból a szempontból is indokolt, hogy a globalizáció következtében a több állam területére irányuló termelést és szolgáltatásnyújtást végző gazdasági szereplők – azok szervezeti és vállalati kereteit tekintve – elszakadnak a nemzetgazdasági keretektől. A transznacionális nagyvállalatok globálisan szervezik teljes tevékenységüket, több állam területére értékesítenek terméket vagy nyújtanak szolgáltatást (függetlenül attól, hogy szupranacionális társasági formában, anya-leányvállalat konstrukcióban, illetve ebből fakadóan az államok belső jogában szabályozott jogi személy vagy további szervezeti keret formájában vagy képviselőként működnek),²³ amely azt is maga után vonja, hogy termelési, fejlesztési és értékesítési folyamataik során több államban érvényesülő fogyasztóvédelmi előírások rendelkezéseinek kell eleget tenniük.

A kötelező jogi előírások megléte – reagálva a fogyasztó kiszolgáltatott helyzetére – a fentiekből fakadóan nem mellőzhető sem az államok belső jogalkotásában, sem nemzeti keretek között. A fogyasztóvédelmi jog vegyes jogági jellege abból ered, hogy a gazdasági szereplők közötti kapcsolatok jogi szempontból mindig valamilyen konkrét felek között létrejött egyedi jogviszonyban realizálódnak (tipikusan valamely szerződés keretei között), ahol a fogyasztók védelmét a szerződés megkötéséhez, teljesítéséhez, valamint a felek tájékoztatásához kapcsolódó jogi előírásokon kívül az a közjogi intézményrendszer is biztosítja, amely – többek között – egyrészt a fogyasztók élete, testi épségének és egészségének védelme érdekében a termékek biztonságát szolgálja, másrészt pedig a tisztességes piaci versenyt prioritásait és fenntartását tartja szem előtt. A magánjog szabályai a fogyasztók védelmét klaudikáló kógenencia eszközzel rendezik, amely előírásoktól eltérni a fogyasztó hátrányára nem lehet, valamint több esetben semmisséggel szankcionált a fogyasztókat védő rendelkezések megsértése.

A fogyasztási funkció realizálásának jogi eszközei a jogszabályokon kívül elsősorban *a magánjogi szerződések*, amelyek az egyedi esetben és konkrét felek között létrejött árukapcsolatban realizálják a termék vagy szolgáltatás fogyasztó részére történő eljuttatását.²⁴ A magánjogi szerződésekhez tagozódnak be az egyes államok polgári jogi előírásai, amelyek meghatározott tradíciókat követve (még az Európai Unióban is) az állam

²² BENCZES – CSÁKI – SZENTES 2009, 162. p.

²³ PALÁNKAI 2004, 15–17. pp.; SZENTES 2007, 36. p.; Lásd a vállalatok együttműködési formáira, szerződéses kapcsolataira és a gazdasági versenyben betöltött stratégiáikra vonatkozóan: PEPALL, LYNNE – RICHARDS, DANIEL J. – NORMAN, GEORGE: *Piacelmélet – Modern megközelítés gyakorlati alkalmazásokkal*. hvgorac, Budapest, 2008.

²⁴ Vö. TOMKA 2011, 210. p.; A fogyasztók magánjogi védelmére vonatkozóan lásd: BÁRDOS PÉTER – MENYHÁRD ATTILA: *Kereskedelmi jog*. hvgorac, Budapest, 2008. 123–131. pp.

szuverenitásából fakadóan döntő többségében nemzeti jogalkotás hatálya alá tartoznak. A magánjogi előírások között megkülönböztetjük azokat a rendelkezéseket, amelyek valamennyi magánfelek között realizálódó jogviszonyban érvényesülnek, és elsődleges funkciójuk nem a fogyasztók védelme, de természetesen a fogyasztói szerződések tekintetében is figyelembe kell venni ezen előírásokat. Ezek közül relevánsak a szerződés megkötésére, teljesítésére, valamint a felek együttműködésére és tájékoztatási kötelezettségeire vonatkozó rendelkezések, továbbá a hibás teljesítés és a polgári jogi felelősség jogkövetkezményi rendszere is betagozódik a fogyasztók védelmét, egészségét és testi épségét biztosító normarendszerbe. Vannak ugyanakkor olyan magánjogi előírások is, amelyek a jogszérelmek orvoslását kifejezetten a fogyasztók védelme érdekében irányozzák elő.

A szabadkereskedelemben megvalósuló nemzetközi árukapcsolatok vonatkozásában az államok belső jogában szabályozott szerződéstípusok mellett ki kell emelni a nemzetközi gazdasági kapcsolatok rendezésére szolgáló speciális szerződéseket, amelyeket egyrészt a külkereskedelemre vonatkozó nemzetközi egyezmények, nemzetközi kereskedelmi szokványok, másrészt pedig a nemzeti közigazgatási jogban érvényesülő engedélyezési keretek és piacfelügyeleti szabályok determinálnak. A nemzetközi kereskedelmi szerződések tekintetében a fogyasztóvédelmi kapcsolódási pont a szerződő felek piaci versenyben elfoglalt helyére tekintettel (azaz tipikusan vállalkozások között jönnek létre ezek a jogviszonyok) közvetett abban a vonatkozásban, hogy ezen külkereskedelmi kontraktusok végső soron a fogyasztók részére értékesítésre kerülő termékek forgalmazását, továbbítását és fuvarozását szolgálják,²⁵ azonban az egyedi szerződések vagy az általános szerződési feltételek a felek jogai és kötelezettségei tekintetében, illetve a kapcsolódó nemzetközi egyezmények előírásai kifejezetten fogyasztóvédelmi tárgyú rendelkezéseket nem tartalmaznak. A szolgáltatás tárgya, a termék ugyanakkor felveti azon fogyasztóvédelmi követelmények mögöttes érvényesülését, amelyek a termékbiztonsághoz, a piacfelügyelethez, valamint az államokban érvényesülő hatósági kontrolleszközökhöz kapcsolódnak, hiszen a gazdasági kapcsolatok végső célja a fogyasztói igények kielégítése. A fogyasztók részére történő termékértékesítés vagy szolgáltatásnyújtás nem csupán a nemzetközi adásvételi szerződés vagy nemzetközi fuvarozás keretei között jelenik meg, hanem olyan szerződéses jogviszonyok outputján is szerepelhet a fogyasztók részére értékesítendő termék vagy nyújtandó szolgáltatás, mint a licencszerződés, lízingszerződés vagy franchise-kapcsolatok.²⁶

A szabadkereskedelem keretei között megvalósuló határon átnyúló árumozgások nem csupán a termékek forgalmazásának és biztonságosságának kereteinek meghatározását követelik meg, hanem ezzel összefüggésben a *szellemi tőke képződésére*, a kutatás-fejlesztésre, a termelési folyamatok mellett a technológiai fejlődésre ösztönöz, amely magában foglalja – a fogyasztóvédelmi előírások és rendelkezések mellett és azzal összefüggésben – a szabadkereskedelem gátjaként megjelenő, a szellemi tulajdon védelmére vonatkozó jogi előírások figyelembe vételét is. A technikai akadályok felszámolása a termékek minőségi követelményeit meghatározó műszaki szabványok és előírások kölcsönös elismerését helyez előtérbe, valamint az egységes szabványok alkalmazására vo-

²⁵ BENCZES – CSÁKI – SZENTES 2009, 157. p.

²⁶ BENCZES – CSÁKI – SZENTES 2009, 158–159. pp.

natkozó nemzetközi törekvések és az európai harmonizációs folyamat is szolgálja a fogyasztók védelmét.²⁷

A szabadkereskedelemmel összefüggésben a védett személyi kör tekintetében az alábbi distinkciók tehetők:

Import termék esetén a nemzeti jogalkotás a belföldi fogyasztók védelme érdekében építi ki jogi védelmi rendszerét. *A fogyasztó fogalmának meghatározása nem egységes*; mindig az adott jogi szabályozó eszköz értelmező rendelkezéseiben foglalt vagy utaló norma révén meghatározott jogszabály által előírt személyi kört kell fogyasztónak tekinteni.

Az Európai Unió jogalkotása ezen a területen kétirányú: kifelé egyrészt szabályozó normái védik a belső piacot, ebből fakadóan a tagállami fogyasztókat harmadik államból származó termékek vagy nyújtott szolgáltatások esetén, másrészt pedig belső relációban egységes fogyasztóvédelmi politikát követ a tagállami rendelkezések egymáshoz történő közelítése érdekében egyik oldalról leépítve ezáltal a nemzeti jogok közötti különbséget, másik oldalról pedig megteremtve a fogyasztók egységes védelmét az Európai Unión belül (vagy legalábbis célként kitűzve). Ebből fakadóan a nemzeti fogyasztóvédelmi jogok *elválaszthatatlanok* az Európai Unió ezirányú stratégiai célkitűzéseitől, politikájától és jogi szabályozó normáitól.

A fentiekén túl a piaci integrációs típusok alapján határozható körül az a személyi kör, hogy mely államok vonatkozásában érvényesülnek a nemzetközi egyezmények és szabadkereskedelmi megállapodások jogi normái. Maga az Európai Unió is nagyszámú szabadkereskedelmi társulási megállapodást kötött külkereskedelmi kapcsolatait rendezve.²⁸

Az állam által alkalmazott fogyasztóvédelmi előírások nem csupán a szabadkereskedelem elé állítanak jogi korlátokat, hanem gazdaságtani funkciójukat tekintve a jogi normatív szabályozó eszközökben megjelenő minőségi, biztonsági, egészségügyi, technikai, címkézési és csomagolási előírások az adott állam külkapcsolataira nézve gazdasági hatásokat is eredményeznek, hiszen adott esetben *a kevésbé fejlett piaci országokból származó termékek behozatalának vetnek gátat*.

Az áruk szabad mozgását garantálva a fogyasztóvédelmi tárgyú állami beavatkozás az alábbi prioritások mentén szerveződik: egyrészt a digitális, technológiai, valamint energetikai és pénzüpiaci szektor rohamos fejlődése következtében egyre nagyobb hangsúlyt kap a fogyasztói jogok biztosítása a szolgáltatás nyújtójával szemben, másrészt a fogyasztó életének, egészségének, testi épségének védelme érdekében csak biztonságos termék hozható forgalomba, harmadrészt pedig a fogyasztók kötelező tájékoztatását szolgáló rendelkezések (beleértve a reklámjogi szabályokat is) emelhetők ki, amelyek a szerződéskötést megelőző időszakban érvényesülnek és segítik a megalapozott fogyasztói döntés meghozatalát. A termékbiztonsági előírásokon belül további distinkciók tehetők a gyermek- és csecsemőbiztonságot, az élelmiszerbiztonságot, az elektronikai és műszaki cikkek biztonságát, valamint a megfelelő vegyi alapanyagok felhasználását és a gyógyszergyártást tekintve. Ezen normákat egészítik ki azon eljárásjogi rendelkezések, amelyek határon átnyúló jogviták esetén a fogyasztói igényérvényesítést könnyítik, va-

²⁷ PALÁNKAI 2004, 117. p.

²⁸ Lásd erre vonatkozóan részletesen: BALÁZS PÉTER: Az Európai Unió külpolitikája és a magyar-EU kapcsolatok fejlődése. KJK-Kerszöv, Budapest, 2002. 81–92. pp.

lamint az uniós szinten érvényesülő versenyjogi szabályok a tisztességes piaci verseny feltételeinek a megteremtése érdekében kerültek lefektetésre.

A fogyasztóvédelemhez kapcsolódó közigazgatási szabályok kettős természetűek: általános jelleggel határozzák meg azokat a *biztonsági* követelményeket és a fogyasztók *tájékoztatását*, védelmét szolgáló előírásokat, amelyek az egyes gazdasági kapcsolatoktól függetlenül generális jelleggel érvényesülnek, valamint biztosítják azt az állami *szervezetet és intézményrendszert*, amely az előbbieket hatósági felügyelet és kontroll révén kényszeríti ki.²⁹ Az egyes államok közigazgatási szervezetrendszerében kiépített fogyasztóvédelmi hatósági kontroll minden esetben területiális jellegű; a nemzetközi szinten megjelenő azon szervezetek, amelyek a fogyasztói érdekek minél hatékonyabb érvényesülését célozzák, a nemzetközi fogyasztóvédelmi tárgyú jogalkotást segítik vagy a szabványalkotás rendjében működnek közre, nem rendelkeznek hatósági jellegű ellenőrzési jogosítványokkal és szankcionálási lehetőséggel.

Az állam gazdaságpolitikai céljainak érvényesítését szolgáló legerősebb jogi eszköz a *büntetőjog*, amely a fogyasztók védelmét szolgáló bűncselekményi alakzatokat is pönalizál. A büntetőjogi szabályozó eszközök területiális jelleggel érvényesülnek azzal, hogy a határon átnyúló bűnügyi együttműködés keretei segíthetik a felderítést.³⁰

V. Összegzés

A gazdaság és a jog (illetve részterületeinek, beleértve a fogyasztóvédelmi jogot is) kapcsolódási pontjait tekintve azokat *globális elhelyezkedésükben* kell szemlélni és látni. A gazdaság – akár nemzeti szinten, akár szabadkereskedelmi keretek között vagy világviszonylatban – meghatározott *törvényszerűségek* szerint működik, melynek generális jelleggel érvényesülő kereteit biztosító társadalmi szabályozó normák adnak legitimációt a jogbiztonság és a kiszámíthatóság fényében.

Ubi societas, ibi ius. A jog jelenségei mind az egyes jogszabályok között fennálló koherencia szintjén, mind a szabályozott környezettel (jelen esetben a szabadkereskedelem keretei között megvalósuló gazdasági és külkereskedelmi kapcsolatok, valamint a fogyasztóvédelem tekintetében) *összefüggenek*, funkcionális kapcsolatban vannak; a jog kiterjedtsége átfogja a jogalkotási eljárás menetét, a jogszabályok alkalmazására hivatott szervezeteket, célját tekintve annak gazdasági és társadalmi szerepvállalásait, valamint az ezen folyamatokat (jogviszonyokat) ténylegesen megvalósító emberi magatartásokat.³¹ A jog tehát nem csupán hozzáadott értéként vagy alárendelt eszközként értékelhető a gazdasági folyamatok szemszögéből, hanem azokkal együttműködésben alakulva, annak integrált, szervesen összefonódó, egyben alakító és elválaszthatatlan része.

A jog legfőbb feladata a béke és a rend fenntartása az igazságosság fénye, lángja mellett a biztonság szilárd talaján állva az erkölcsi értékek megtartása mentén történelmi

²⁹ A fogyasztók közjogi védelmére vonatkozóan lásd: BÁRDOS – MENYHÁRD 2008, 111–117. pp.

³⁰ KONDOROSI – VISEGRÁDY 2012, 30. p.

³¹ SZILÁGYI PÉTER: *Jogi alaptan*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011. 249. p.

korszakokon átívelve.³² A kiszámítható és tartós jogi előírások megléte *társadalmi igényként és szükségletként* jelentkezik, hatékonysága ugyanakkor beágyazott abba a gazdasági környezetbe, amelynek szabályozására végső soron állami kényszereszközök alkalmazásával törekszik.³³ Megfelelő jogpolitikai döntések, valamint rugalmasság mellett a jog az állandóság megteremtésén túl képes a kibillent egyensúlyi helyzet gyors kezelésére is átmeneti rendelkezések megalkotása révén. A hatékony *reakciókészség* vonatkozásában a szabályozás szintje, a jogi norma jogforrási rendszerben elfoglalt helye jut jelentőséghez.

Jehring szavai nyomán „*a jog nem pusztán gondolat, hanem élő erő (...) Azért van az igazságosság, mely egyik kezében a jogot megfontoló mérleget tartja, másik kezében a kard, hogy a jogot megvédje.*”³⁴ A jogszabályok a társadalmi és gazdasági környezet hatására *a társadalomban* (ide értve a gazdasági viszonyok alakulását is) *élnek, változtathatóak*, így *változnak és alakulnak* a társadalmi és gazdasági viszonyokkal együtt.³⁵ A jogot *belső rendezettség* jellemzi, törekvése a társadalmi és gazdasági viszonyok ellentmondásmentes szabályozására irányul, még ha belső koherenciájában az általa szabályozott gazdasági viszonyok változását, valamint az ahhoz való alkalmazkodást és a jogpolitikai döntéshozatalt tekintve *olykor hasadás mutatkozhat*.³⁶

A szabadkereskedelem keretei között megvalósuló gazdasági kapcsolatok feltételezik az államok *együtműködését*; ez előtt teljesen elzárkózni egyetlen állam sem tud, viszont megfelelő *döntéshozatali* mechanizmusaival, amelybe a jog eszközrendszere mindenképpen beletartozik, felvehetik a versenyt a számukra legelőnyösebbnek ítélt gazdasági pozíció elfoglalásáért akként, hogy jól megválasztott piacvédelmi eszközökkel *belső integritásukat*, prioritásaikat (ezen belül például termelőiket és fogyasztóikat) *védhetik meg*. A globális világ gazdaság körforgásában ebből fakadóan *állandó mozgás* van; a gazdasági folyamatok önmagukban tehát nem érnek véget, hanem zárulva (egy-egy jogviszony teljesítését követően) *újra és újra* felmerül *az igény* a szükségletek kielégítésére. Ennek során a fogyasztó a korlátozott mértékben rendelkezésre álló anyagi erőforrások felhasználása tekintetében ugyanakkor *folytonos kompromisszumkészségre* kényszerül, amely természetszerű gátat állít a szükséglet-kielégítés elé.

³² COING, HELMUT: *A jogfilozófia alapjai*. Osiris, Budapest, 1996. 133–140. pp.

³³ COING 1996, 250–251. pp.

³⁴ JEHRING, RUDOLF VON: *Küzdelem a jogért*. In: Varga Csaba (szerk.): *Jog és filozófia. Antológia a XX. század jogi gondolkodása köréből*. Szent István Társulat, Budapest, 2001. 1. p.

³⁵ MACZONKAI MIHÁLY: *Jogszociológia*. Dialóg Campus, Budapest–Bécs, 2005. 18–20. pp.; DRINÓCZI TÍMEA – PETRÉTEI JÓZSEF: *Jogalkotástan*. Dialóg Campus, Budapest–Bécs, 2004. 18. p.; COING 1996, 147. p.

³⁶ Vö. COING 1996, 89. p.

KITTI BAKOS-KOVÁCS

INTERFERENCE BETWEEN FREE-TRADE AND CONSUMER
PROTECTION FROM ASPECTS OF LAW

(Summary)

This paper aims to present the main nodes of connection between free-trade and consumer protection in correspondence with function of legal regulation.

Free-trade can be evaluated as foundation of globalisation. Profits from free movements of goods can be pushed only in that case if trade between different states or regions can be realised pliantly and without obstructions. Following from this statement national legislators balance between opening their markets or closing them moving in the frame of tendencies of world economy.

Main indicators and concurrently obstacles of free-trade are conformation, satisfaction and changing of needs of consumers. Regarding the legal regulation this requirement appears in mandatory rules of consumer protection (in the field of public law) and in each contractual relationship between consumers and undertakings (private law aspects of consumer protection law).

Analysis of designation and function of legal rules of consumer protection law rests on economic approach and approximation.